

1. Mate Sudeta sa sinom Berislavom. (oko 1924.)
2. Zlata Sudeta sa sinom Berislavom (oko 1924.)
3. Đuro Sudeta s nećakom Berislavom (oko 1922.)

PODRAVSKI UČITELJSKI TROLIST: ĐURO, MATE I ZLATA SUDETA U PRVOJ ČETVRTINI DVADESETOG STOLJEĆA

Pjesnik Đuro Sudeta (1903.-1927.) poznat je svakom pismenom čovjeku Hrvatske. No malo se znade da njegov brat Mato Sudeta (1896.-1988.) ima velikih zasluga za Podravinu kao učitelj, novinar, pjesnik, književnik, humanitarni radnik i još koješta drugo. U ovom radu pokušava se ukazati na povezanost Mate i Đure Sudete, čime se nadopunjava stranica u povijesti našeg učiteljstva i pjesništva, a djelomično i stranica prosvjetne politike. Ukazano je i na djelo Zlate Sudete (Bjelovar, 1892. - Zagreb, 1955.) čija je "Velika građanska kuharica", prva tiskana podravska knjiga o kuhanju, izašla u tiskari Vinka Vošickog. Đuro, Mate i Zlata Sudeta pripadali su učiteljskom korpusu.

U Podravskom zborniku br. 29 iz 2003. godine 100-godišnjici rođenja pjesnika Đure Sudete posvećena su tri rada iz kojih izvire poštovanje prema ovom velikom liriku koji je umro neostvarivši mnoge svoje snove i planove.¹ No nitko nije spomenuo Matu Sudetu, brata Đure Sudete niti Zlatku Sudetu, koji su itekako zaslužni da je veliki pjesnik stekao onako veliku popularnost još prije 1945. godine. Naime, nitko ne radi i ne živi sam. Đuro Sudeta ne bi postao jedan od najboljih lirskih hrvatskih pjesnika da mu nije pomagala sredina u kojoj je živio, a to je bilo Virje i Koprivnica, obitelj i većina učiteljstva tog područja.

Branimir Donat je napisao 2005. da se je Mato cijeli život brinuo za mlađeg brata, isprva za krhko tijelo, a zatim za književnu ostavštinu. Budući da je Mate bio učitelj u Koprivnici, a Đuro u Virju, kontakti dva brata bili su česti i izvanredno zanimljivi, kako kroz pisma tako i kroz zajednički rad u Hrvatskom učiteljskom društvu za grad Koprivnicu i okolicu. Još za vrijeme polaska škole Đuro Sudeta je više puta boravio kod svog brata u Koprivnici.² Đuro je poklonio bratu u znak zahvalnosti i jednu malu sveščicu sa svojim pjesmama koje je oslikao.³

Roditelji braće Sudeta bili su poljoprivrednik Filip i Marija rođ. Palić. Otac je bio vrlo strog, a majka vrlo blaga. Imali su tri sina.

Najstariji Ivan ostao je na očevom imanju u Staroj Ploščici, nakon što je sudjelovao u Prvom svjetskom ratu i proveo onda još godinu i pol u vojsci Kraljevine SHS u Kragujevcu. Imao je šest kćeri i jednog sina.⁴

Drugi brat Mato Sudeta rođen je u Staroj Ploščici 4. rujna 1896. te je bio sedam godina stariji od svog brata pjesnika Đure Sudete. Osnovnu školu polazio u Staroj Ploščici, a četiri razreda Klasične gimnazije u Zagrebu od 1907.-1911. Zatim je polaznik Učiteljske škole u Zagrebu koju je završio s odlikom 1915. godine. Za vrijeme školovanja stanovao je u Ilici 1 kod Milosrdne braće, dakle u staroj bolnici koju je sagradio biskup Maksimilijan Vrhovac početkom 19. stoljeća.⁵ Poslije je od kolovoza 1915. do srpnja 1917. učiteljski pripravnik u Ilovskom Klokočevcu, potom do 11. ožujka 1919. u

Gradecu kraj Vrbovca, a od 12. ožujka 1919. do 10. rujna 1931. u Koprivnici. Od 15. rujna do 17. studenog 1931. radi u Beraku kraj Vukovara te je na intervenciju nekih Koprivničanaca, među kojima je bio i dr. Vlado Malančec, vraćen u Koprivnicu, ali je već 30. studenog 1932. umirovljen jer se očito nije uklapao u vrijeme Aleksandrove diktature. Poslije više nikada nije radio u nastavi, već je zaposlen kao administrativni referent, odnosno statističar i voditelj kartoteke u Ministarstvu prosvjete u Beogradu od 15. rujna 1936. do 4. ožujka 1939., da bi onda prešao u prosvjetni odjel Banovine Savske odnosno Banovine Hrvatske u Zagreb, gdje je radio do 10. IV 1941., da bi nastavio raditi kao voditelj kartoteke učitelja Ministarstva prosvjete Nezavisne države Hrvatske. Poslije rata je suđen za suradnju s okupatorom u politički montiranom procesu, gdje mu je kazna od tri mjeseca pretvorena u dvogodišnji gubitak građanskih prava, a kasnije radi u građevnom poduzeću "Udarnik" u Zagrebu odakle je otišao i u mirovinu. Umro je 13. prosinca 1988. u visokoj dobi od 92 godine.⁶

Najmlađi, treći brat Đuro rođen je 10. travnja 1903. također u Staroj Ploščici, a umro je 30. travnja 1927. Bio je uvijek nježna zdravlja i u svemu je bio na majku. Osnovnu školu polazio u Staroj Ploščici, a četiri razreda gimnazije na Donjogradskoj gimnaziji u Zagrebu, od 1914.-1918., te je stanovao u Bolnici milosrdnih sestara.⁷ Učiteljsku školu u Zagrebu polazio je od 1918.-1922. i 26. lipnja 1922. položio je ispit zrelosti, a u ožujku 1923. dobio je mjesto privremenog učitelja u Virju. S izuzetkom razdoblja od 18. veljače do jeseni 1926., kada je izvan radnog odnosa, radi u Virju do kraja 1926. godine kada je legao u krevet, da bi u siječnju 1927. bio primljen u Gradsku bolnicu u Koprivnici, gdje je i umro 30. travnja 1927. godine.⁸

Koprivnička Podravina i braća Sudeta surađuju i kao braća po krvi i kao braća po peru od 1919. pa do 1927. godine, pa je to i sadržaj ovog rada koji želi ukazati na neke nepoznate momente u životu obitelji Sudeta dok su živjeli u Podravini.

Mate Sudeta došao je u Koprivnicu 1919. godine sa suprugom Zlatom, s kojom se oženio 1917. u Bjelovaru.⁹ Koprivnica je, zbog svog graničnog položaja i jedine pruge prema Mađarskoj koja se je osposobljavala usprkos boljševičke revolucije Bele Kuna, bila pod izuzetnom kontrolom državnih vlasti, kako granične policije tako i vojske i žandarmerije.¹⁰ Osobito se kontrolirao tisak, tako da su prolazile samo novine Pribičevićeve Demokratske stranke *Demokrat*. Kod Mate u rujnu 1921., ali i u studenom 1921. godine, boravi njegov brat Đuro, pripremajući se za učiteljsku maturu, te iz Koprivnice piše pisma učiteljici Ceciliji Debač.¹¹

Možda je korisno da ponovno podsjetimo da je Stjepan Radić poslije svog govora u Koprivnici došao na crnu listu demokrata te je više u zatvoru nego na slobodi. Koprivnica je bila vrlo teško područje za rad, pa čak i domaći sin povjesničar dr. Rudolf Horvat, koji je prije Prvog svjetskog rata često dolazio u Koprivnicu, smanjio je broj svojih dolazaka, bojeći se da ne završi kao Stjepan Radić, pogotovo jer je zastupao istu ideologiju do 1924. godine. Dr. Horvat je nastupio javno u Koprivnici 7. ožujka 1920. pred Gradskom vijećnicom, izloživši program Hrvatske pučke seljačke stranke.¹² Kasnije je kontrola nad dolascima i boravcima stranaca u Koprivnici tako velika i politički rizična da je Rudolf Horvat odustao od daljeg stranačkog djelovanja na tom području, odloživši time i dovršenje svoje *Poviesti slobodnog i kraljevskog grada Koprivnice* koju je objavio tek 1943. godine, jer se po mnogim indicijama vidi da je povijest Koprivnice pisao paralelno s poviješću Varaždina. Usprkos zabrane velikog župana dr. Petra Zrelca, dr. Rudolf Horvat održao je u Koprivnici predavanje 9. travnja 1922. na godišnjoj skupštini Sokolske župe Bjelovar o povijesnom razvitku grada Koprivnice, ali poslije toga više ne dolazi na to područje.¹³

Po svemu se čini da je i Mate Sudeta bio opozicionar koji je pristajao uz Hrvatsku zajednicu. No to nije izmahnulo vlastima pa su ga 1922. pozvale u vojsku, ali je ubrzo proglašen nesposobnim zbog slabosti na plućima.¹⁴ Politička scena Koprivnice bila je izvanredno burna nakon što je Konstituanta izglasala na Vidovdan 1921. Vidovdanski ustav u kojem su brisane pokrajine i proglašena centralistička država, kojom se zemlja dijelila na 33 oblasti na osnovu kriterija o broju stanovnika kao jedinog kriterija za stvaranja manjih cjelina unutar države, a nisu uvažavane nikakve povijesne tradicije. Tom su podjelom Koprivnica i Podravina pripali Osječkoj oblasti dok su Križevci bili uvršteni u Zagrebačku oblast, a Međimurje u Mariborsku. Podravina je dakle po prvi puta poslije ukinuća Vojne krajine ponovno podijeljena, što je izazvalo velikih problema u stranačkom životu.

Usprkos svega rečenog Koprivnica je poprište vrlo bogatog političkog života i stranačkog sukobljavanja, iako se često govori i piše ezopovskim jezikom, šaljivim pjesmicama ili rugalicama, često i prikrivenih načina djelovanja. Građani se vrlo pažljivo uključuju u politiku, a ovdje se vodi živo nadmetanje između Pribičevićevih demokrata i radikala s Hrvatskom zajednicom, ali i između katolika i starokatolika. Tek dolaskom Stjepana Pavunića, rodom iz Virja i nekadanjeg pravaškog zastupnika 1924. smanjen je utjecaj starokatolika, a Pavunić jača u Koprivnici utjecaj Hrvatskog katoličkog pokreta, služeći se i organiziranjem¹⁵ procesija Muke Kristove i vrlo lijepih tijelovskih procesija, a ojačan je i rad društvenih organizacija, pa i orijentacija prema Hrvatskoj seljačkoj stranci. Kroz sve to prolazi Mato Sudeta koji nije bio član niti jedne stranke, što mu je omogućilo da simpatizira u počeku s demokratima, zatim s hrvatskim zajedničarima, pa onda s Hrvatskom federalističkom seljačkom strankom Ante Trumbića i konačno, kada su sve te stranke propale, sve se više veže uz Hrvatsku seljačku stranku Stjepana Radića, ali zadržava sklonost suradnje s ljudima drugačije političke opcije.

Mate je bio sklon pisanju i uređivanju novina, pa odmah po dolasku u Koprivnicu preuzima uređivanje lista koprivničkih obrtnika *Demokrat*. U Koprivnici je Sudeta počeo uređivati tjednik Mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika *Podravski glasnik*. Bile su to prve domaće novine u Koprivnici poslije 1918. godine. Mato je uređivao ovaj list od broja 7 do broja 33., a tada se je povukao zbog napada u zagrebačkom prorežimskom listu *Riječi*, a 1923., prema pisanju koprivničkog novinara Dušana Ožegovića, surađuje u časopisu *Čarobno vrelo*, koje je izlazilo u Ludbregu pod uredništvom Zlatka Špoljara.¹⁶

Matu Sudetu je jedan član Demokratske stranke iz Koprivnice¹⁷ upozorio 1921. godine da je protiv njega podnesena prijava na vladu jer da radi na rušenju države. Mato Sudeta se odmah obratio na zemaljskog školskog nadzornika Vukovića te ga zamolio za pomoć jer da ne zna što da radi. Ovaj ga je utješio da ono što je učinio ne pruža nikakve mogućnosti za njegov kazneni progon i eventualno gubitak službe. Međutim prilike su bile iz dana u dan sve gore. Odvjetnik Rašeta dolazi direktno u kotarsku oblast i prijeti oficijalu Štamparu i pristavu Erdeljcu, a onda i bolesnom učitelju iz Peteranca te mu prijete otkazom. Isto to poručuje i učitelju Žličaru,¹⁸ a Matu Sudetu pred komesarom željezničke policije Gjuričićem nazvao je lijevim zajedničarom "t.j. frankovcem" te mu poručuje da će ga premjestiti ukoliko ne napusti suradnju u *Podravskom glasniku*. Ljudi se boje i dr. Vladimir Milić objavio je u *Podravskom glasniku* 17. rujna 1921. poruku da nije agitator Hrvatske republikanske seljačke stranke i da je onaj tko je o tome izvijestio Kraljevsko povjereništvo za pravosuđe najobičniji lažac. Čini se da je Milić na osnovu ove denuncijacije ipak ostao bez mjesta na sudu u Koprivnici. Po svemu, političke prilike u Koprivnici bile su izvanredno složene. Pribičevićevi demokrati su javno

vikali u kavani "Dolje Hrvatska", a oni koji se nisu deklarirali kao pristaše vlasti nisu mogli dobiti zaposlenje. Mate Sudeta piše da je premještaj dobio i Stanko Šćerbak, koji je radio kao pristav kod kotarske oblasti, ali ovaj nije otišao iz Koprivnice već se zahvalio na službi, djelujući niz godina kao odvjetnik i opozicionar.¹⁹ Sa suda su u vrijeme banovanja dr. Tomislava Tomljenovića bana 1919. i 1921. premješteni gotovo svi suci i tek kada je na vlast došla Hrvatska zajednica to je obustavljeno, pa je onda vraćen u službu i sudac Vargović, ali je dakako sa slabljenjem, a onda i nestankom Hrvatske zajednice opet češće primjenjivan stari sistem namještanja po političkoj podobnosti.²⁰ Mate Sudeta piše bivšem ministru socijalne politike Đuri Šurminu iz Narodnog kluba: "Vječne poruke, intrige, objavljivanja istraga, grožnje sa premještanjima i t.d. - sve nam to već ide na živce". Mate Sudeta se sav preplašen obraća na Šurmina²¹ kod kojega je bio u srpnju 1921. s učiteljem Teuberom²² iz Glogovca na kojega je pucao žandar Terzić.²³ Ispričava se da *Podravski glasnik*, koji je izlazio od 1921. do 1923., nije uređivao ni u komunističkom ni u Radićevskom republikanskom duhu već u duhu federalističkog uređenja države, dakle u duhu Hrvatske zajednice koja je legalna politička stranka i koja surađuje s beogradskom vladom. Međutim, došlo je i do istrage i 26. rujna 1921. došao je nadzornik povjereništva za prosvjetu S. Roksandić te je poveo istražni postupak protiv Mate Sudete i Rudolfa Žličara²⁴ jer su kritizirali govor bivšeg rabina dr. Hiršbergera na Vidovdan i Petrovdan da je u svom govoru spominjao samo Srbe i Židove, izostavljajući posve Hrvate i Slovence. Saslušavši optužene, Roksandić je nastojao smiriti strasti i nije poveo dalji postupak protiv Sudete i Žličara. No Sudeta se ipak boji te Šurminu povjerava čitavu svoju prošlost, navodeći da je već kao učenik bio Milinovac, pristaša Mile Starčevića. Odbija da se bavio agitacijom, jer da za Stjepana Radića ionako i ne treba agitirati, i tvrdi da list nije uređivao u protudržavnom duhu jer da je taj list bio takav, bio bi zaplijenjen. Ističe da je *Podravski glasnik* tiskao uglavnom ono što su već tiskali drugi listovi i što je već prošlo cenzuru, i da nikad ništa nije prešampavao iz *Doma*²⁵ ili iz *Hrvatske misli*.²⁶ Mato Sudeta piše Šurminu da je prešampavao samo neke članke iz *Slobodne Tribune*²⁷, *Trgovca*²⁸, *Hrvata*²⁹, *Narodne Politike*,³⁰ *Nezavisnosti*³¹ i da je *Podravski glasnik*³² bio jedan od "najmlakijih, najvodenijih i najbezbednijih i najoportunijih opozicionalnih tjednika - više demokratski nego protudržavni", tako da su mu neki i prigovarali da miriše po demokratima. Sudeta misli da ga nastoji onemogućiti učitelj Gröbl koji se želi vratiti u Koprivnicu i opet zauzeti direktorsko mjesto na školi te neki drugi učiteljski kandidati. Mate piše Šurminu da je čitava akcija prljava jer u stvari se nikada ne iznose imena denuncijanata pa je nemoguće braniti se na sudu, već se stvara negativna, razorna klima koja uništava svako povjerenje u građanskom krugu. Sudeta moli Šurmina da ode i do namjesnika Jurja Demetrovića te da objasni situaciju u Koprivnici jer ne bi bilo u redu da strada on i njegova supruga kada nisu ništa krivi. I na kraju, Mate Sudeta moli Šurmina "Ove neke kratke sličice kao ilustraciju ovim prilikama, molim da sačuvate tako dugo dok se bude smjelo jasnije govoriti, da mi eventualno sada još jače ne naškode". Dakako prilike se kasnije nisu poboljšale već naprotiv, još više zakomplicirale, kao što to pokazuje politička borba u Koprivnici uoči svakih izbora sve do 1929. godine. Iz lista se vidi da je i Gjuričić podnio tužbu protiv Mate Sudete Ministarstvu unutrašnjih djela jer da je Sudeta člankom o učitelju Teuberu i žandaru Terziću, što ga je objavio *Hrvat* pod naslovom "Policija u provinciji", bunio narod protiv vojske.

Čini se da se je Šurmin ipak intervenirao. Gjuričić je dobio premještaj, a za komesara koprivničke željezničke stanice imenovan je Gjorgje Purić Dragojević koji je sakupljao priloge za Crveni križ, pa se politička situacija u Koprivnici donekle smirila.³³ U dugogodišnju akciju prikupljanja priloga za

Crveni križ bio je uključen i Mate Sudeta koji je 1981. bio nagrađen diplomom za svoj rad u Koprivnici šezdeset godina prije.

Mate Sudeta se na Šurmina obraća i 18. ožujka 1922. moleći ga intervenciju za svog starijeg brata Ivana.³⁴ Taj je brat boravio od jeseni 1920. i čitavo proljeće 1921. u vojsci u Kragujevcu, i očito je bio jedan od onih koje je nova vlast htjela preodgojiti. Brat Ivanove žene Kate poslao je Ivanu putem Srpsko-francuske banke iz Sjedinjenih američkih država tisuću dinara. Međutim, vrijeme je prolazilo, a iako mu je pošiljalac poslao iz Amerike kopiju čeka nije mogao isti naplatiti jer je Srpsko-francuska banka iz Beograda tvrdila da je preko podružnice Prve hrvatske štedionice u Bjelovaru isplatila naslovniku doznaku. No, očito je netko drugi potpisao Sudetu i uzeo novac, a Srpsko-francuska banka je izjavila da je već dokumentaciju o isplati poništila. Mato Sudeta pita Šurmina što da se u tom slučaju radi, jer bez dokaza nema ni parnice. Dakako ništa se nije moglo učiniti jer očito nije postojala obaveza banke da pet godina čuva računovodstvenu dokumentaciju.

Mato Sudeta je bio 1922. pozvan u vojsku, ali je nakon kraćeg vremena oslobođen zbog slabosti na plućima. Očuvana je kod obitelji njegova slika u uniformi. Poslije vojske Mato Sudeta shvaća da je ugrožena i njegova egzistencija i budućnost njegove obitelji te prestaje kritizirati politička zbivanja i odnose u državi, a sve se više bavi humanitarnim radom među djecom i pjesnikovanjem. Naime, 1922. Mato Sudeta i njegova supruga Zlata privukli su pažnju objavljivanjem svojih knjiga. Mate je 1922. objavio zbirku pjesama *Erotika*.

Pjesme u toj zbirci su lirske i nostalgične. Pjesma *Borbe* u ovoj zbirci, posvećena očito Koprivnici, glasi:

Borbe

*Na mrtvom nebu zvijezde gasnu,
A ja sam bolan klonuo
U noć duboku, u noć kasnu
Moj grad je već utonuo.*

*Nad njime prijete ruke mrtve
I moje noge klecaju,
A na tlu leže pale žrtve
I proklinju i jecaju.*

*Ja poznajem im mrtve zjene
Što tako tužno gledaju,
I duša jako boli mene,
I prijete mi se uspomene,
Pa k istoku mi ne daju.*

*Ne mogu naprijed - mene vežu
Sve sanje prve mladosti,
Pa očajno mi srce stežu
I u njem k'o da nožem režu
Sve boli i sve radosti.*

*U mojoj duši boj već biju
I raj i crni pakao,
U mom se srcu đavli smiju
A moje oči suze kriju.
Ja plakao bih, plakao.*

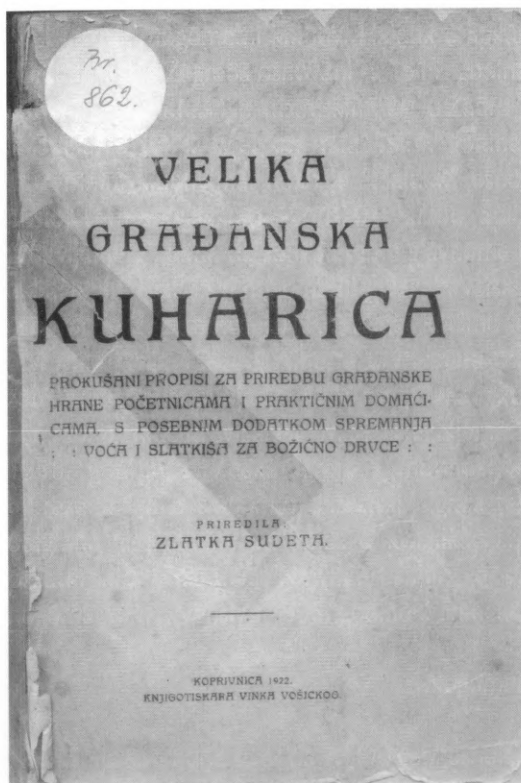
*Nada mnom prijete ruke mrtve
I moje noge klecaju
A na tlu leže pale žrtve
I proklinju i jecaju.*

*Ne mogu naprijed! - Zvijezde gasnu,
A ja sam bolan klonuo.
U noć duboku, u noć kasnu
Moj grad je već utonuo.³⁵*

Za Matom ne zaostaje po aktivnosti ni njegova supruga **Zlata Sudeta** koja je odlično pjevala, crtala, slikala i vezla. Zlata Sudeta rođ. Mihoković rođena je u Bjelovaru 1892. godine. Završila je Žensku učiteljsku školu u Zagrebu kod časnih sestara sv. Vinka,³⁶ a onda je dobila učiteljsko mjesto u Bjelovaru, pa u Koprivnici. Udala se za Matu Sudetu 1917. i polovicom 1918. rodio se sin Berislav.³⁷ Bila je društveno vrlo aktivna i 1922. u tiskari Vinka Vošickog, a u vlastitoj nakladi objavila je *Veliku građansku kuharicu*. Naime, njemačke kuharice počele su se već u zadnjoj četvrtini 19. stoljeća zamjenjivati hrvatskim kuharicama.³⁸ No, kako se politika miješala u sve, tako su i kuharice ušle u područje političkih manipulacija. Neke kuharice su se prestale upotrebljavati zbog prezimena autorice, zbog stranačke pripadnosti ili pak što je u kuharici bilo previše imena koja su potvrđivala ovisnost hrvatske kuhinje o njemačkoj kuharici. Stoga je objavljivanje *Velike građanske kuharice* Zlate Sudete dočekano s velikom nadom, i Vinko Vošicki je mislio da će se ona održati dugo godina, što pokazuje koliko si je truda dao Antun Kuvec da likovno ukrasi naslovna poglavlja. Zlata Sudeta u predgovoru prvog izdanja i ističe razlog izdanja svoje knjige: "Upotrebljavala sam većinom posve hrvatske nazive za pojedina jela, kao i za načine izrađivanja. Želja je moja, da se jednom iskorijene tuđe riječi i ružne kovanice kod nas Hrvata. Za pripomoć tome poslužuje nam u početku knjige "Tumač riječi". Bilo to nužno u tom vremenu kada se je žestoko progonio njemački jezik kao jezik onih koji su izgubili rat odnosno onih koji su desetljećima tjerali Hrvate u rat. Knjiga je objavljena tek kada je Vidovdanski ustav već učvrstio Monarhiju Karađorđević i prigušio snage komunista i pristaša republike.³⁹ Pod svojim neutralnim građanskim nazivom knjiga je bila politički bezopasna, i ubrzo je bila razgrabljena, pa je tiskom Narodne prosvjete (Trenkova ul. 1) u Zagrebu objavljeno oko 1924. drugo izdanje.⁴⁰

Zlata Sudeta je vrlo umješno sastavila svoju kuharicu na 262 stranice i prvo i drugo izdanje nisu baš posve isti. Mijenjani su pojedini izrazi te se, npr. umjesto "varivo" navodi "povrće". Svakom je poglavlju u drugom izdanju dodano jedno novo jelo kojeg nema u prvom izdanju, kao umak od višanja, čuflete, čevapčići. Kuharica je pisana ijekavski i nije se pvela za onima koji su u to vrijeme pisali ekavicom. Neki njemački nazivi su zamijenjeni također novim nazivima što se osjeća kod imena kolača i torti, ali je kuharica pisana tako da ima jela svih europskih naroda. Tako npr. ima francuska, španjolska, talijanska, dalmatinska, poljska, ruska, ali i švapska juha, a u drugom izdanju je dodana i golubinja juha koje nije bilo u prvom. No sve što je dobra domaćica trebala znati je tu prilagođeno sirovinama koje su se u Koprivnici mogle dobiti. Tu je i recept za kukuruzne žgance i žgance od krumpira te palenta, a među kolačima se vjerojatno po prvi put daje i recept za baklavu. Među kolačima je ostao češki kolač, presburški roščići, bavarska lepinja, a među tortama se na prvo mjesto stavlja "hrvatska" i "zagrebačka" torta, ali dan je recept i za "bosansku tortu", pa čak i "cigansku" tortu. Dosta je pažnje stavljeno na recepte kolača i slatkiša za božićno drvce jer tada je svaka građanska kuhinja bila pravi laboratorij za proizvodnju kalorijama bogate hrane. Budući da je još povremeno vladala nestašica luksuznih artikala, pa i sapuna, Zlata Sudeta je u oba izdanja donijela detaljnu uputu kako se kuha domaći sapun. U svakom slučaju, Zlata Sudeta dala nam je prvu pravu koprivničku kuharicu.

Zanimljivo je da ta kuharica biva potisnuta ne od Eveline Deutsch, čije su kuharice i recepti objavljivani u *Jutarnjem listu* doživjele kritiku radi njemačkih naziva jela, već od Mire Vučetić rođ. Seifert, koja je 1929. objavila *Knjigu za svaku ženu*, i koja je pola stoljeća, nadopunjavana i pod različitim naslovima, bila glavni savjetnik domaćicama i kućanicama u Hrvatskoj.⁴¹ Pisanje Mire

4. Naslovna stranica kuharice Zlate Sudete koju je objavio Vinko Vošički. 5. Ukras jednog poglavlja s "kuharice" Zlate Sudete".

Vučetić pokazalo se vrlo prihvatljivim rješenjem i onima koji su kontrolirali kulturnu scenu u Hrvatskoj. Vučetićkina knjiga je bila napisana hrvatskim jezikom, pametno i poučno. Zlata Sudeta bila je vrlo dobra sa svojim šogorom Đurom i očuvano je nekoliko prekrasnih pisama Đure Zlati, a očuvana su i Matina pisma Zlati od 1915. do 1917. godine dakle iz vremena mladenačke ljubavi. Ova pisma bi bilo vrijedno pripremiti za tisak, jer sadrže mnogo lijepih misli, mnogo korisnih poruka, a pored toga daju sliku ratnog vremena kada su vladale posebne prilike. Koprivnica je dolaskom pod Osječku oblast 1922. bila odcijepljena od Zagreba i započelo je dosta teško doba koje je možda najbolje izrazio Miroslav Krleža svojim doživljavanjem mračnog grada u noći kada psi laju. U Koprivnici se bilo izuzetno teško baviti politikom jer se svako kretanje kontrolirala policija i žandarmerija i svaki sastanak bio je odmah politički sumnjiv. U Virju na građanskoj školi dobiva mjesto učitelja Matin bolesni brat **Đuro Sudeta**. Mlad, lijep, bolestan i ranjiv prima sve poruke koje mu šalje priroda i ljudi, koji žive vrlo teško. Umjesto radosti u Virju ga dočekuje sumorna stvarnost, premda je to bilo manje izraženo nego u Koprivnici ili Đurđevcu koji su bili kotarska središta gdje je stolovala vlast s kotarskim nadstojnicima i žandarima, pa je Mato Sudeta 1924./1925. bio čak stavljen pod redarstvenu pasku proširenjem Obznane na Hrvatsku seljačku republikansku stranku.⁴² Mato i Đuro, obojica učitelji, obojica vezani uz učiteljsko društvo i školu tijesno su vezani te gotovo možemo reći da kod braće Đure i Mate nastaje situacija

kakovu u našoj književnosti susrećemo kod pjesnika i književnika Miroslava Slavka Mađera gdje su se oba brata integrirala u jednu književnu ličnost. Đuro i Mato imaju i slične rukopise, oba pišu lirske pjesme, a imaju sličan smisao i za društvenu kritiku.

Pjesme Đure Sudete u Virju su preslik tadanjeg života i tko želi shvatiti to teško vrijeme treba čitati njegove pjesme.⁴³ "Ja sam malo žalostan, malo bolestan, puno neshvaćen, puno ispaćen" riječi su koje je napisao Đuro svom bratu Mati. Život Đure Sudete poistovjetio se sa životom naroda i zato nam je taj pjesnik prepoznatljiv kao odraz jednog vremena. U vrijeme boravljenja Đure Sudete u Virju nema radosti u Podravini, jer tek 1925. su se počele osnivati prve organizacije "Seljačke sloge" kao prosvjetnih i kulturnih organizacija Hrvatske seljačke stranke Stjepana Radića, ali onda je već bolest teško nagrizla mladog pjesnika. Đuro se nije lagano zaposlio. Došavši kao i Rudolf Horvat u sukob s Pribičevićem, i Đuro Sudeta imao je problema s namještanjem.⁴⁴ No u prosincu 1922. radikal Trifunović preuzima od Svetozara Pribičevića ministarstvo prosvjete, a pokrajinski upravitelj za Hrvatsku i Slavoniju Juraj Demetrović bio je mnogo liberalniji od Pribičevića. Đuro Sudeta 21. veljače 1923. dobiva dekret o postavljenju za privremenog učitelja na Višoj pučkoj školi u Virju.⁴⁵ Zanimljivo je da je protiv Đure Sudete bio i dio katoličkog klera jer je svećenik Josip Vrana u ljeto 1922. napao Đuru Sudetu zbog katoličkog liberalizma i napuštanja katolicizma.⁴⁶ U sukobu s Vranom Đuru Sudetu je branio prijatelj profesor Ivo Horvat, i time je stvoreno jedno veliko prijateljstvo te su i Horvatove pjesme *Zvuci osame* tiskane u virovskoj tiskari Bartol i drug 1925., a Sudeta je napisao pogovor.⁴⁷

S Đurinim dolaskom u Virje oživjela je kulturna scena ovog malog mjesta u srcu Podravine i kao da se ponovno vratilo Rusanovo vrijeme. Pokrenute su u Virju novine *Naš list* kao vanstranačko glasilo za politiku, pouku, gospodarstvo, obrt i zabavu za Gjurgjevac, Virje, Novigrad i okolicu, a koji se tiska u tiskari Milka Tišljara⁴⁸. Usprkos isticanja da se neće baviti politikom, Sudeta ne može izaći iz okvira svog vremena, što potvrđuje makar simbolično, pa i cinički kroz svoje humoreske kojima je zasipao tisak Podravine do donošenja Zakona o štampi (1925.), koji je pooštrio kazne za prekršaje zakona. Ovaj je zakon vjerojatno utjecao na oba brata da su im neke fantastično-humoristične priče ostale nedovršene. Đurina sumornost pojačava se 1925. i 1926. godine ne samo sa sve gorim njegovim zdravstvenim stanjem već i s agrarnom krizom, nestašicom novca i ostalim jadima koja su pogađala podravsko selo.⁴⁹ Zbog bolesti Đuro dva puta prekida rad na školi u vremenu od 1923. do 1927.⁵⁰ Pokušaj zamjene Virja sa Šoštanjem koji je imao zdraviju klimu gotovo da je završio tragično po Đuru sredinom 1926., jer je dao ostavku u Virju, a nije dobio mjesto u Šoštanju te su se mnogi, a osobito dr. Vedriš iz Koprivnice založili da dobije svoje staro mjesto u Virju. Bilo je to poslije neuspjele operacije u zagrebačkoj Zakladnoj bolnici, ali je morao 7. rujna 1926. onako bolestan položiti stručni ispit u Križevcima, i nanovo pisati molbu za namještenje.⁵¹ Druga polovica 1926. godine znači za Sudetu samo patnju, muku i suton. Veliki bolovi odvode ga u siječnju 1927. u koprivničku Gradsku bolnicu. gdje je umro 30. travnja 1927. liječen od dr. Ive Vedriša.⁵² U njegovoj bolesti za njega se brine Mate Sudeta, ali je okružen velikom pažnjom kolega i svojih učenika, pa su učitelji pomogli da mu se tiskaju pjesme. U bolnicu mu dolaze u posjet i brojni učitelji pa ga oni materijalno pomažu kroz tiskanje njegovih zbirki pjesama koje su odmah bile razgrabljene.⁵³ Đuro Sudeta se ipak odužio virovskoj školi na kojoj nije mogao raditi zbog zdravlja onako kako je želio. Napisao je odličan uvod za monografiju o Rusanu 1924. godine, iako taj napor baš i nije koristio njegovu zdravlju.

Izdavačka virovska kuća *Herma*, čiji je vlasnik bio Milko Tišljar, izdaje 1924. zbirku Sudetinih pjesama *Osamljeničkim stazama* kojima Mate Ujević⁵⁴ piše predgovor, a onda ih i popularizira.⁵⁵ Mate Ujević autor knjige *Gradišćanski Hrvati* (Zagreb, 1932.) toliko je volio Sudetine radove da je prilikom izdanja sveukupnih Sudetinih djela 1932. napisao pogovor istaknuvši da "...u cijeloj hrvatskoj književnosti nema nijednog slučaja koji bi bio nalik na Sudetin", a uredio je i izdanje sabranih Sudetinih djela 1943. koje je izdao Hrvatski izdavački bibliografski zavod u kojem je Mate Ujević bio jedan od glavnih suradnika.⁵⁶ Iz Đurinog pisma svom prijatelju Ivi Horvatu 3. rujna 1924. zna se da je Đuro Sudeta bio korektor četvrtog sveska *Almanaha hrvatskih katoličkih svećenika* za 1923. i 1924. godinu koji je objavljen u Virju pod nazivom *Hrvatska duša*, a koji je uredio svećenik Ivanko Janko Vlašiček.⁵⁷ U tom Almanahu surađuje i grubišnopoljski župnik Ivan Nepomuk Jemeršić, i neka najbolja pera katoličke crkve.⁵⁸ Virje, koje nije bilo ni kotarsko sjedište, ni mjesto na Dravi, disalo je nešto slobodnije od Koprivnice i Đurđevca, a čini se da su vlastodršci zaboravili da je tu Ferdo Rusan za života stvorio posebno ozračje i da je posjedovalo neku skrivenu buntovnu energiju, koja je uvijek nastajala u graničnim područjima između Vojne granice i Banske Hrvatske. Pišući Rusanovu biografiju Sudeta je ustvari osjećao kao da radi i svoju biografiju jer je i Ferdo Rusan bolovao od tuberkuloze.⁵⁹ Zahvaljujući svojim pjesmama, ali i bratu i prijateljima, Đuro Sudeta je postao omiljeni lirski pjesnik.⁶⁰ Njegove pjesme i njegovi sastavci rado su se čitali. No mislim da je postao vrlo poznat već 1924. i po svojim humoreskama kojima je ismijao na dobrodušni način učmalu sredinu Virja. Humoreska *Njegovo Veličanstvo "Oni"*, objavljena u većem djelu *Njegovo Veličanstvo "Ja"*, na način Slavka Kolara opisuje kroz oči općinskog pisara 1924. Virje i Đurđevac. Piše na jednom mjestu da "podravski vlakić" čije su lokomotive poput hrvatskog naroda "miroljubive, pune plemenitog čovječanskog duha i ljubavi, - one idu polako i sigurno, no nemojte se bojati da će vas ostaviti, razbiju li se šinje, one će po sredini polja" i gdje lokomotiva radi kompromise, ako treba, i s kravama, a kako neće s jednim narodom, s kojim ga vežu isti običaji i jezik".⁶¹ No pripovijest *Koprivnica nakon 1000 godina* nije Sudetina, iako je ušla u sabrana djela Đure Sudete.⁶² Đuro Sudeta je 1924. jedan od koncesionara lista *Podravina* koji je i počeo izlaziti pod imenom *Naš list*. No ni Đuro Sudeta nije bio imun od politike kako se obično misli, te je iskoristio položaj izdavača kako bi napao predsjednika vlade Nikolu Pašića što je ustupio hrvatsku Rijeku Italiji. No još uvijek vjeruje u mogućnost da se ostvari jugoslavenska ideja onako kako su ju zamislili biskup Strossmayer i istomišljenici, a piše jedno vrijeme i ekavicom kao što su to činili i August Cesarec, a nakanio je izdavati i humoristički list *Podravsko prislušivalo*.⁶³ U humoreski *Volovski ekspozice na ponoćnicu (polnoćku)*⁶⁴ jasno komentira nemoć i obespravljenost hrvatskog naroda u jugoslavenskoj državi. No sličnog je mišljenja i njegov brat Mate, koji krajem 1925. kao član uprave Učiteljskog društva za grad Koprivnicu i okolicu drži predavanje učiteljima o krizi našeg školstva, te ukazuje da sve zlo počinje 1921. i 1922. kada se uvukla u zemlju korupcija i mito.⁶⁵ Politička klima je u Kraljevini SHS nešto mirnija 1925 kada su održane brojne proslave 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva uz predavanja i spomen ploče. Zbog bolesti Đuro Sudeta više ne može sudjelovati u tom obilježavanju s predavanjima na način kako je to činio u Učiteljskom društvu za grad Koprivnicu i okolicu prije 1925., a koje vodi njegov brat Mato.⁶⁶ Đuro se ipak javlja i 1925. novelom *Narodni mučenik* u kojoj je opisao život jednog učitelja, a netko od prijatelja se pobrinuo da Đuro Sudeta uđe i u knjigu *Znameniti i zaslužni Hrvati 1925.-1925.* (Zagreb 1925).⁶⁷ Čini se, da su neke pjesme nažalost nestale u tom vremenu, bilo radi toga što je Sudeta 1926. dulje vremena

boravio izvan Virja radi liječenja ili zbog pesimizma koji su negativno utjecali na beznadnost životne situacije seljaštva.⁶⁸

No, to je vrlo zanimljivo vrijeme. Dr. Rudolf Horvat dolazi 18. travnja 1925. ponovno u Koprivnicu i skuplja novac za podizanje spomenika kralju Tomislavu u Zagrebu, a uz prikazivanje filma na *Duvanjskom polju* prodaje i svoju brošuricu *Tomislav, prvi kralj Hrvatske* (Zagreb, 1925.). Čini se da je bio u Koprivnici vrlo lijepo primljen te ponovno dolazi u Koprivnicu 21. lipnja 1925. i drži predavanje "O povijesti Koprivnice" da bi se uključio i u bakljadu 4. i 5. srpnja jer je trebalo nekako povezati obilježavanje tisućgodišnjice hrvatskog kraljevstva s obilježavanjem Ćirila i Metoda kao slavenskih apostola. Bio je zamoljen da ovo predavanje priredi na pergameni koja je bila stavljena u škrinjicu u sokolsku mogilu u Maksimiru u Zagrebu.⁶⁹

No i Mate Sudeta mnogo piše. Objavio je anonimno 1924. članak "Iz stare Koprivnice".⁷⁰ U 1926. objavljuje anonimno "Iz prošlosti našega grada"⁷¹ te također anonimno "Nekadanja tvrđa u Koprivnici".⁷² Potpisuje se pod članak "Franjevci u Koprivnici".⁷³ Potpisuje članak "Kratki prikaz o životu i radu koprivničkog učitelja Đure Estera"⁷⁴ te se ponovno vraća na biografiju Estera 1932. godine, izrađujući izvrsnu vrlo opširnu studiju.⁷⁵ 1926 počeo se Mato baviti i proučavanjem povijesti osnovnih škola u Koprivnici i okolici te je članak "Iz povijesti koprivničke škole", potpisao punim imenom, ali i pseudonimom Estote Sunto.⁷⁶ Objavio je anonimno 1927. "Iz povijesti koprivničkih novina",⁷⁷ "Iz stare Koprivnice"⁷⁸, "Iz nedavne prošlosti"⁷⁹ te "Toranj franjevačke crkve."⁸⁰ Godine 1927. stvarno je urednik tjednika za prosvjetu *Hrvatsko kolo* koje je vodio na molbu dr. Vlade Malančeca, a kao vlasnik lista je iskazan Tomo Ćiković iz HSS-a. 1929. objavio je "Kratki historijat nekadašnjeg "Hrvatskog sokola".⁸¹ Prevodi 1924. neke knjige Karla Maya koja je objavljivao Vinko Vošicki.⁸²

Mato Sudeta je od 1925. vrlo aktivan u organiziranju Hrvatskog učiteljskog društva u Koprivnici koje djeluje odjeljeno od Jugoslavenskog učiteljskog društva. Iako je upravo u to vrijeme započeo s intenzivnim radom na povijesti škola i učiteljstva na koprivničkom području, kopirajući način kako je to radio Antun Cuvaj u vrijeme kada je Mate pohađao učiteljsku školu u Zagrebu,⁸³ nije nikada uspio sintetizirati sve te svoje vrijedne članke, koji i danas mogu činiti okosnicu povijesti školstva na koprivničkom području.⁸⁴ Sudjelovao je u radu humanitarnih organizacija. 1928. bio je urednik prva dva broja *Hrvatskog kola*.

Uvjeren da obilježavanje 1000-godišnjice hrvatskog kraljevstva čini prekretnicu u povijesti Kraljevine SHS Mate Sudeta postaje ponovno neoprezan. Ponovno je prijavljen policiji 1926. da se prilikom prolaska kralja Aleksandra kroz Koprivnicu nije pridružio pokliku "Živio kralj Aleksandar"⁸⁵ Zahvaljujući prijateljima nekako se ipak izvukao. Svakako je zanimljivo reći da je kralju Aleksandru Karađorđeviću 1931. upravo Mate Sudeta pročitao pozdrav kao predstavnik koprivničkih učitelja 6. lipnja 1931., čime je ušao u krug osoba odanih monarhiji, pa mu je to i omogućilo premještaj u Ministarstvo prosvjete.⁸⁶

No, to je i vrijeme umiranja brata Đure Sudete. U Virju izlazi 1926. zbirka pjesama Đure Sudete *Kućice u dolu* koje su se rado čitale i koje odišu toplinom, tugom i beznažnošću i sva naklada od tisuću primjeraka bila je rasprodana za manje od mjesec dana.⁸⁷ Naime, iako bolestan Đuro Sudeta je svakodnevno pisao pjesme koje su postajale sve tužnije i tužnije. Od 1919. do 1927. napisao je više od tri stotine lirskih pjesama te brojne prozne tekstove, opsjednut idejom da mora stvoriti nešto vrijedno što će cijeniti i buduće generacije.⁸⁸ No bio je i vrlo kritičan, pa je negirao u pismu Josipu

Cvrtili⁸⁹ 29. prosinca 1926. da mu je poslao fantastičnu pripovijest *Mor*, navodeći da je to učinio njegov brat Mate bez njegovog znanja. Iako se iz jednog Đurinovog pisma Mati zna da su Virovci skupili 4.000 dinara kako bi se mogao liječiti, a djeca su mu često donosila sitne darove sa željom da ozdravi, Mate Sudeta je često ipak spašavao situaciju aktivirajući tiskanje zbirke pjesama ili članaka i održavajući vrlo živom spoznaju da u Podravini živi veliki i bolesni pjesnik.⁹⁰ Tako je i Habedušu, uredniku *Hrvatskog Metropola*, Mato poslao Đurinu zbirku pjesama s molbom za dobru kritiku.⁹¹ Teško i dugo umiranje brata u koprivničkoj bolnici pokazuju da je to ostavilo traga na Matu Sudetu koji doživljava tu smrt kao pravu tragediju. Bilo je jednostavno previše smrti. Još 13. lipnja 1926. umro mu je dobar prijatelj Rudolf Žličar. U pismu Zlati u Koprivnicu iz Topolšćice na Novu Godinu 1926. Đuro Sudeta piše: *"Ne znam, zašto me Bog tako dugo drži, da se mučim, kad ionako nikakve koristi od mene. Na teret sam sebi i drugima."*⁹² Osmrtnicu Đuri je u ime tugujuće rodbine potpisao samo brat Mate Sudeta pa je zahvaljujući njegovom angažiranju i pokopan dostojno na koprivničkom groblju 1. svibnja 1927. godine, a obredom je predvodio gvardijan o. Ivan Franković s još dva svećenika. Tužaljku koju je ispjevao sam umrli pjesnik a uglazbio kapelnik Karlo Adamić otpjevalo je i Hrvatsko pjevačko društvo "Rusan" iz Virja i Hrvatsko pjevačko društvo "Podravec" iz Koprivnice, a govorilo je sedam govornika.⁹³ Svojom energijom Mato Sudeta je uspio da je u lipnju 1927. otkriven spomenik Đuri Esteru na groblju a već 10. lipnja 1927. i Đuri, oba u jednakoj izvedbi, što je jedinstven primjer da učitelji jednog omanjeg grada dižu spomenik svojim zaslužnim učiteljima i to u obliku koji je bio trajan te se odlično sačuvao i danas.⁹⁴ U 1927. godini *Hrvatska prosvjeta* jedan je broj posvetila Đuri Sudetu u kojem je Mate Sudeta napisao "In memoriam Đ. Sudeti" sa sjećanjem na zajedničko djetinjstvo u Staroj Ploščici, ali su pisali i Matija Markov, Ljubomir Maraković i Ivo Horvat.⁹⁵ Đuro Sudeta opisuje kako su djeca u Staroj Ploščici na zvuk pozdravljenja pobožno molila "Anđeo gospodnji".⁹⁶

U 1929. objavljena je u Zagrebu Đurina zbirka pjesama *Suton* koju je financiralo Hrvatsko učiteljsko društvo iz Koprivnice, i za koju je predgovor napisao Ilija Jakovljević.⁹⁷ Radi ovog predgovora Mate Sudeta se jedva opravdao kod velikog župana Osječke oblasti dr. Jurja Kučića.⁹⁸ Možda je zanimljivo spomenuti da se i prva objavljena i sačuvana Đurina pjesma nosila ime "U sutonu",⁹⁹ iako je Đuro počeo pjevati još u đačko doba kada mu je profesor hrvatskog jezika bio Vladimir Nazor. Đurine pjesme su pune sjete, nostalgije i bojazni pred nestajanjem. Do toga ipak nije došlo jer su Mate Sudeta i prijatelji učitelji, ali i brojni drugi prijatelji Podravine pomagali da mu se djela tiskaju. Troškom Hrvatskog učiteljskog društva u Koprivnici, koje je vodio Mato, a tiskom Narodnih novina u Zagrebu izašla je 1930. i fantastičnu pripovijest *Mor*, djelo koje je danas i filmovano, i koje je ušlo u mnoge školske čitanke u Hrvatskoj.¹⁰⁰ U Virju se Đuro Sudeta poštuje gotovo kultno pa je pored stare ploče postavljene 1940. koju je otkrio nadbiskup Alojzije Stepinac otkrivena 2003. i nova ploča zajedno sa starom.¹⁰¹

Mate Sudeta se nakon smrti brata i dalje bavio društvenom scenom. O tome upisuje poznati koprivnički učitelj Kazimir Sabol u *Spomenici Mati Sudeti* 1972. sljedeće:¹⁰² *"Dragi Mate, pošten Hrvat, iskren prijatelj, uzoran kolega i dobar kum! Već u naslovu stoji mnogo o čemu bi mogao pisati u ovu tvoju spomenicu, koja je stigla u moje ruke prigodom Tvojeg sedamdesetsedmog imendana ove godine. Želim Ti od Boga zdravlje i sreću, a od članova moje porodice poštovanja, koje zaslužuješ. Upoznali smo se 1923. kad sam pristupio u Hrv. učiteljsko društvo za grad Koprivnicu i okolice. Naše se prijateljstvo upotpunjuje od 1926. Te godine sam premješten po molbi na osnovnu školu u*

Koprivnici. Kao dobri prijatelji i kolege postali smo i krsni kumovi. Moja supruga Milka porodila je 12. IV. 1927. kćerku, kojoj ste Tvoja supruga Zlata i Ti kumovali u krstu na Uskrs 1927. i dobila ime Nadica.

Uz rad u školi surađivali smo u hrv. kult. društvima Koprivnice, a naročito u Hrv. prosvjetnoj "Seljačkoj Slogi". U tom društvu uvijek bavili smo 1928. dramu "Seljačka buna" po romanu Augusta. Šenoa, a dramatisirane po Đuri Prejcu. Da bi se prikazivanje što vjernije izvelo uprava "Seljačke Sloge" je nabavila odgovarajuća odijela za pojedine izvođače u Hrv. kazalištu u Zagrebu. Pošto je za prikazivanje te drame bio potreban veliki prostor uspjeli smo dobiti na uporabu ogromnu binu na kojoj su prikazivane pasionske igre u Koprivnici i uz binu bila je velika površina na koju se moglo smjestiti oko 3000 gledalaca. Kad je potpuno naučen tekst i prikazivanje likova drame, organizirana je predstava. Premijeri je prisustvovalo oko 3000 posjetilaca. Tu je predstavu posjetio sam autor dramaturg Đ. Prejac iz Zagreba. Autor drame Đ. Prejac i dnevna štampa izrazili su da je predstava vanredno izvedena. Prikazivana je još nekoliko puta. Zbog toga je Đ. Prejac predložio upravi "Sloge" da će on organizirati prikazivanje te drame u Hrvatskom kazalištu u Zagrebu. Budući da je 6. siječnja 1929. nakon ubojstva Stjepana Radića, tadašnjeg vođe Hrvata, u Beogradskoj narodnoj skupštini proglašena diktatura, diktatori su zabranili rad "Selj. sloge" i naravno i predstavu drame "Seljačka buna" u zagrebačkom kazalištu...."¹⁰³

Zajedno s dr. Rudolfom Horvatom, dr. Brankom Kostinčerom, Stjepanom Kukecom, Vladimirom Blaškovićem, Slavkom Löwyjem, Leanderom Brozovićem, prof. Lujom Šavorom, Zvonimirom Horvatom, Ivanom Šavorom i Perom Gvozdićem, Mate Sudeta se zadužuje za sudjelovanje u *Almanahu Koprivnica* koje je trebao izdati Klub akademičara što je trebalo biti nešto slično onome kako je Sudeta zamislio objavljivanje biblioteke "virovskih pisaca" 1924 godine.¹⁰⁴ Iako nikada nije izašao ni jedan broj *Almanaha Koprivnica*, ipak su ustrajni akademičari uspjeli 1. ožujka 1930. pokrenuti *Podravske novine* te su ovdje objavljivali prikupljeni materijal, koji je po svom sadržaju bio izvanredno kvalitetan. Bilo je to teško vrijeme jer je prošlo tek nešto više od godine dana od objave diktature, pa je kontrola nad ponašanjem građana Jugoslavije bila velika, a cenzura još veća, a pored toga jesenjom podjelom zemlje na oblasti 1929. izgubile su se narodnosti i gradovi u jugoslavenskom imenu. *Podravske novine* ne uređuje samo Slavko Löwy već jedna skupina mladih ljudi. Iako su novine bile nepolitičke, one su svojim kulturnim prilozima omogućavale da se istražuje i piše o povijest, pa je to opet iskoristio među ostalim i Rudolf Horvat koji je objavio više članaka iz povijesti Koprivnice i okolice.¹⁰⁵ Dakako da je ove novine koristio i Mate Sudeta koji ovdje objavljuje svoje članke o školstvu i učiteljima Koprivnice i koprivničkog područja, kako je već rečeno.

Rad Mate Sudete je pažljivo praćen od vlasti. Ministarstvo prosvjete traži br. 80244 od 26. ožujka 1930. da li postoje razlozi za premještanje Mate Sudete iz Koprivnice.¹⁰⁶ U jesen 1930. tužen je Okružnom inspektoratu u Varaždinu zbog izjave o Sokolu Kraljevine Jugoslavije s kojim su se trebala integrirati sva sokolska društva. Istragu je provodila Banska uprava Savske banovine u ožujku 1931., ali nije bilo povoda za premještanje, utoliko više što je pročitao pozdravni govor kralju Aleksandru prilikom njegovog dolaska u Koprivnicu 6. lipnja 1931. No, zbog negodovanja radi ukidanja Saveza hrvatskih učiteljskih društava za grad i kotar Koprivnicu Mate Sudeta je premješten u Berak kraj Vukovara, ali ubrzo i vraćen u Koprivnicu na zahtjev dr. Vladimira Malančeca, s time da je 1932. umirovljen sa svega 17 godina službe.

Ono što je slijedilo nije bilo lijepo. Nakon tri godine nezaposlenosti Mate Sudeta je ponovno uzet u

službu nakon što je 1935. glasao za vladinu Jeftićevu listu. Dobio je mjesto referenta za učitelje u Savskoj banovini pri Ministarstvu prosvjete u Beogradu. Bio je to nezahvalan i velik posao jer zbog mita i korupcije te strančarenja sredinom tridesetih godina država više uopće nije mogla normalno funkcionirati. Mate Sudeta našao se u Beogradu u sredini koja ga nije mogla kao Hrvata i još k tome katolika prihvatiti, pa je podnosio više puta žalbe ministrima prosvjete, ukazujući na nenormalno stanje u Ministarstvu prosvjete te da ovim načinom rada "... nikad do pravde i ravnopravnosti", jer da je to vrtnja u krug¹⁰⁷. Kao administrativni činovnik u Ministarstvu ipak je mnogima pomogao i osobito su se s molbama na njega obraćali učitelji u Podravini. Tako je 1936. na molbu Zlate Švarc, stari učitelj Aleksandar Vrančić, bio premješten iz Ribničkog Kunića u Legrad blizu svog rodnog Đelekovca¹⁰⁸. Iako se više nikada nije politički isticao, zbog jedinog članka koji je napisao za vrijeme Drugog svjetskog rata o zadaći osnovnih škola u Nezavisnoj državi Hrvatskoj u almanahu *Naša domovina*, i to dakako po nalogu, a čiji je urednik bio dr. Ivo Horvat, Mate Sudeta je izgubio građanska prava i službu te se je tek 1948. uspio namjestiti u jednoj građevnoj tvrtci kao personalni referent gdje je dočekao i mirovinu.

Đuro Sudeta više se nije mogao izbrisati iz našeg književnog stvaralaštva. Iako se na to kojekako gledalo, ipak sjećanje na Đuru Sudetu živjelo, a u Virju i Bjelovaru ono ima i posebno značenje.¹⁰⁹ Kamilo Križanić, profesor hrvatskog jezika i povijesti na virovoj školi, priredio je još 1940. knjigu *Uspomeni Đure Sudete. Izdanje spomen brošure učenika Građanske škole u Virju 1940.*, gdje su pisali đaci, a Hrvatski katolički đaci podižu 13. listopada 1940. spomen ploču na zgradi virovske škole što je ponovljeno i 2003. godine. Uvečer prije otkrića ploče 1940. lurdsku procesiju je predvodio koprivnički župnik Virovac Stjepan Pavunić, a otkriću ploče prisustvovala je pjesnikova majka Marija i brat Mate Sudeta.¹¹⁰ Vrijeme Banovine Hrvatske ponovno je oslobodilo sile koje su njegovale hrvatsku baštinu i kulturu i razdoblje od 1940. do 1943. povoljno je za potpunu afirmaciju Đure Sudete u hrvatsku književnu baštinu. Mate Sudeta kao školski nadzornik, a Ivo Horvat i Mate Ujević kao prijatelji Đure Sudete i sada značajne osobe u Hrvatskom izdavačkom bibliografskom zavodu pobrinuli su se da se izdaju sabrana djela Đure Sudete u četiri sveska. No upravo ovo izdanje stavilo je Đuru Sudetu ponovno na popis indeksa "librorum prohibitorum" za dulje vrijeme. Nikola Miličević usudio se prvi puta 1952. javno prozboriti o Sudetinoj smrti.¹¹¹ I onda ponovno deset godina tišine da bi tek 1963. Dubravko Jelčić i Vlatko Pavletić progovorili o Sudeti u književnim časopisima.¹¹² Međutim, trebalo je proći još tri godine da i Mate Sudeta progovori o Đurinom i svom djetinjstvu u Staroj Ploščici kao osnovi za pripovijest "Mor". Mate je ispričao đacima Franjevačke gimnazija na sv. Duhu 8. listopada 1966.: *"Starina, prošlost - tajanstvenost oko postojanja našeg sela i događaja koji su se u prošlosti zbivali u njemu i u njegovoj okolici - uzbuđivali su našu dječju maštu, raspaljivali je... Priča naša baka - a znala je pričati tako živo da su nam se u noći - u nerasvijetljenoj seljačkoj kući - mislim u sobi u koju su kroz nezastarte prozore (ili obluke) - padali mjesечеvi traci - pričala je ona tako živo da su nam se od straha dizale kose na glavi i ježile ruke i noge... Pričala je o vilama, vješticama, o mrtvacima koji su noću ostavljali grob i dolazili kući, o vukodlaku, koga su morali glogovim kolcem kroz leđa pribiti u grobu - potari ga sv. Križ - a kad bi ga škropili sv. vodom - urlao je i tulio - kao Bog nas oslobodi zla - nijemo živinče..."*¹¹³ Nakon toga više se o Đuri Sudeti nije moglo šutjeti jer su stihovi Sudete žuborili Podravinom i šire i među mladima, iako je poslije 1971. opet nastupilo jedno zatišje u odnosu na Đuru Sudetu. U 1977. Mate Sudeta usuđuje se već progovoriti i o religioznosti Đure Sudete.¹¹⁴ Od 1977. do danas pisalo se o Đuri Sudeti mnogo i mislim da je on

danas poznat, priznat i spoznat, a odužilo mu se i Virje monografijom *Đuro Sudeta u Virju 1923.-1927.*, (Virje 2002., ured. Dražen Podravec), i Bjelovar gdje je Odbor za obilježavanje stote obljetnice rođenja hrvatskog književnika Đure Sudete objavio 2005. godine lijep Zbornik radova *Đuro Sudeta pjesnik i pripovjedač* zalaganjem Ilije Pejića .

Iako se tu i tamo u ovim radovima spominje brat Đure Sudete Mate, do danas nije vrednovan Matin opus, niti je na njega upozoreno kao učitelja, književnika i novinara. Mato Sudeta je također imao književnog dara, ali i mnogo organizacijskih sposobnosti, marljivosti i mnogo životne snage, što i potvrđuje njegov život od 92 godine, ali i očuvana djela njegovog brata Đure. To potvrđuje i njegova očuvana ostavština koju bi trebali pogledati stručnjaci, valorizirati i utvrditi da li u toj ostavštini nema i neobjavljenih pjesama Đure Sudete, a svakako da ima mnogo neobjavljenih pjesama i članaka Mate.¹¹⁵ Iako je živio dugo, Mate nije našao dobrog duha koji bi ga oživio poput svojega brata. Koliko je vrijednih ličnosti u našoj kulturnoj baštini tako nepovratno nestalo. To se u prvoj polovici 19. stoljeća desilo kajkavskim piscima i latinistima ranijih stoljeća, a to se sada desilo mnogim osobama koje su djelovale u prvoj polovici 20. stoljeća iz kojeg vremena su uništeni mnogi upravni arhivi kotareva i općina, ali i arhivi ministarstava te je to vremensko razdoblje teško istraživati i o njemu pisati istinito i dobro.¹¹⁶

Kakva šteta da je umro Đuro Sudeta, ali i kakav gubitak što je Mato bio kočen i onda i posve onemogućen u svojem radu kao pjesnik i književnik, a osobito kao pedagoški radnik.

Bilješke:

1. Tekst Božice Jelušić u pet slika, zatim osvrti dr. Božidara Petrača o Sudetinu "Moru" te Zdravka Seleša o kajkavskoj lirici đurđevačke Podravine.
2. Ilija PEJIĆ, Pisma Đure Sudete. U: Đuro Sudeta, n.dj., 88. Osobito su važna pisma Mati, ali i Matinoj ženi Zlati.
3. Podaci K. Mlača k izdanju Lirike koju je objavila Kršćanska sadašnjost, 1977. Knjižica posvećena bratu ima deset crteža i sadrži osim pjesama Carmina vespertina, Erotica, U crnini, Jul i Sinoć i pjesme Kada i Raširih.
4. Za mnoge podatke u ovom radu kao i za verifikaciju članka najljepše zahvaljujem unucima Mate Sudete Miljenki Pekić i Mladenu Sudeti.
5. Državni arhiv u Zagrebu, Klasična gimnazija, Glavni imenik za 1907./1908., sig. 25367. ocjene su mu bile u tom I C razredu: vjeronauk i zemljopis 4, a latinski, hrvatski, njemački, matematika, prirodopis, pjevanje 3 i gimnastika 2.
6. Ovi su podaci navedeni prema dva osobnika Mate Sudete koje mi je dala na uvid obitelj. Naime, Mate se oženio 1917. godine sa Zlatom i 2. lipnja 1918. im se rodio sin Berislav, koji je radio kao statistički činovnik. Taj se sin oženio sa Šteficom (rođ. 22. VIII 1922.) i imao dvoje djece: Miljenku (rođ. 8. X. 1946) i Mladenu (rođ. 13. X. 1948). Detalje o životu Mate Sudete u radu "Mate Sudeta, hrvatski učitelj" (Anali za povijest odgoja, 4, Zagreb 2005. , u pripremi za tisak).
7. Ivo HORVAT, Uspomena na pjesnika Sutona. Uz 5. godišnjicu smrti Đure Sudete, (Đuro Sudeta u Virju, n.dj., str.24.). Đuro Sudeta priklonio se Katoličkom pokretu i u četvrtom razredu gimnazije bio je član školskih crkvenih kongregacija. (Drago ŠIMUNDŽA, Đuro Sudeta. U: Bog u djelima hrvatskih pisaca. Vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća, sv. II, Zagreb 2005, 257.)
8. G. 1926 desila se jedna nevjerojatna stvar. Sudeta i učiteljica Olga Ille iz Šoštanja zamijenili su se za službu jer se trebala udati za ravnatelja virovske škole Izidora Tota. Budući da do te udaje nije došlo Olga si je isposlovala ostanak u Šoštanju, ali se nitko nije pobrinuo da se Đuri Sudeti ponovno dade mjesto u Virju. Kada se je vratio iz bolnice i dopusta 1. lipnja 1926. novi ravnatelj Franjo Viktor Šignjar rekao mu je da on nije više učitelj na virovske škole, ali je Đuro ipak uspio da na temelju molbe 22. srpnja 1926. ipak ponovno bude u jesen vraćen u službu. (Đuro Sudeta u Virju, n.dj., str. 153 - Sjećanja brata Mate.)
9. Mate se upoznao sa svojom budućom suprugom putujući u vlaku Zagreb - Križevci - Bjelovar. Mate je išao k svojim u Staru Ploščicu, a Zlata je radila na bjelovarskoj školi, a obitelj joj je bila u Zagrebu. (Za ovaj podatak zahvaljujem gospođi Miljenki Pekić rođ. Sudeta 2005 godine).
10. Dragutin FELETAR, Koprivnički događaji 1918-1920., Podravski zbornik 779, Koprivnica 1979., 8-15.
11. I. PEJIĆ, n.dj., 94. Rukovet pisama Đure Sudete Ceciliji Debač nalaze se danas u Gradskom muzeju u Bjelovaru.
12. Dražen ERNEČIĆ, Crtrice iz koprivničke povijesti: Stjepan Radić i Koprivnica, Glas Podravine i Prigorja, 14. VI 1996., Koprivnica 1996.; Demokrat, 14. III 1920.
13. Podravski glasnik, 9. IV 1922. ; 16. IV 1922. Zanimljivo je da je i Mato Sudeta pokušao oko 1927. napisati jedan kraći tekst o povijesti

- grada Koprivnice koji je dat na recenziju R. Horvatu koji ga nije ocijenio pozitivnim. (Ostavština R. Horvata kod M. Kolar.)
14. Biografija Mate Sudete, evidentičara gradilišta Sveski Kraljevec, napisana 10. veljače 1951. (u vlasništvu obitelji M. Sudete). Iz tog vremena sačuvana je i slika Mate u vojničkoj uniformi.
  15. Milivoj KOVAČIĆ, Stjepan Pavunić- Virovec, vrbovečki i koprivnički župnik, Koprivnica 2001.
  16. Štefka BATINIĆ, Zabava i pouka dobri djeci i mladeži. Hrvatski časopisi za djecu i mladeži od 1864. do 1945., Hrvatski školski muzej, Zagreb 2004. Ovaj list već 1924. preseljava u Zagreb zbog umiješanosti politike u sve što se dešavalo. Suradnju Mate Sudete u ovom listu spominje Dušan Ožegović. Juraj Špoljar upravitelj župe sv. Nikole u Koprivnici bio je reformist. Juraj Špoljar (Jure Klopotec) je vjerojatno i izdavač Koprivničkog Klopoteca od 13. veljače 1923.
  17. Najvjerojatnije Rudolf Žličar koji se kandidirao na listi Demokratske stranke na izborima 1923. Demokratsku stranku je u to vrijeme vodio Svetozar Pribičević prije nego što je osnovao Samostalnu demokratsku stranku.
  18. Učitelj Rudolf Žličar došao je u Koprivnicu 1916 godine. Bio je tajnik Narodnog vijeća 1918. a podnačelnik Koprivnice 1920. Bio je pristaša reformnog pokreta. Vrlo aktivan u Hrvatskom učiteljskom društvu u Koprivnici pa nakon proširenja Obznane na članove Hrvatske republikanske seljačke stranke i zatvoren te 1924. otpušten iz službe. Ubrzo je obolio od tuberkuloze i umro 13. lipnja 1926., iako ga je Stjepan Radić rehabilitirao postavivši ga za školskog nadzornika u Koprivnici.
  19. Stanko Šcerbak se za NDH primio položaja gradonačelnika te je 1945. strijeljan od partizana. Otac mu je bio odvjetnik u Koprivnici, a brat se ubio još kao učenik zagrebačke gimnazije.
  20. Ustvari, premještanja su se nastavila i bila su jedan od načina držanja intelektualne elite u pokornosti. Rudolf Horvat je opisao situaciju u Osijeku gdje se postupalo i 1922. slično. (Rudolf HORVAT, Seoba učitelja, Hrvatski list, 122, 26. VIII 1922).
  21. Hrvatski državni arhiv, Ostavština Đure Šurmina. kut. 21, sig. 345-347. pisano rukom. Đuro Šurmin (Sišćani kraj Čazme, 4. IX. 1867. - Zagreb, 22. III. 1937.) bio je od 1902. profesor hrvatske književnosti na Filozofskom fakultetu. Zbog pristajanja uz Hrvatsko-srpsku koaliciju bio je otpušten te je kao režimski čovjek postavljen 1920. za ministra socijalne politike, a 1924. godine za ministra trgovine i industrije. Od 1919. do 1924. bio je član Hrvatske zajednice te je pripadao istom svjetonazoru kojemu i Mato Sudeta.
  22. Prema pretpostavci Matine unuke Miljenke on je bio rođak suprugin i živio kasnije u Bjelovaru.
  23. Ponašanje žandara i oružnika potvrđuje i slučaj kada je Dušan Kržić, oružnik željezničke policije u Koprivnici 24. srpnja 1921. u vlaku između Seseva i Zagreba ranio poreznog činovnika Rudolfa Horvatića zato što je izjavio "Mi smo Hrvati i ostat ćemo Hrvati", ubivši pri tome činovnika Hrvatske eskontne banke Zlatka Arnolda, brata profesora dr. Đure Arnolda (Rudolf HORVAT, Hrvatska na mučilištu, Zagreb 1992., pretisak, str. 129.)
  24. Rudolf Žličar rođen je u Bjelovaru i došao je u Koprivnicu kao učitelj 1916. te je u jesen 1918. izabran za tajnika koprivničkog Narodnog vijeća. U listopadu 1918. govorio u Drnju, Peterancu, Torčecu, zastupajući politiku Demokrata o jedinstvu. Bio jedno vrijeme i podnačelnik u Koprivnici. Kao član Družbe hrvatskog zrnja bio je Zmaj prvički. Umro je već 13. VI 1926. od tuberkuloze.
  25. Radićev list Slobodni dom nije izlazio veći dio 1919. godine, a u 1920. izlazi pod naslovom Dom i uređuje ga Stjepan Radić sa suradnicima.
  26. Hrvatska misao izlazi u Zagrebu od 1920. (sig. 85094)
  27. Slobodna tribuna počela je izlaziti 1921. pod nazivom Slavenska tribuna, a uređivao ju je Ivo Politeo.
  28. Tjednik Trgovac izlazi u Zagrebu od 1919. (sig. 89834).
  29. Tjednik Hrvat izlazi u Zagrebu od 1919. (sig. 85064), a 1917. izlazio pod nazivom Hrvatska država. Glasilo za narodno ujedinjenje.
  30. Narodna politika izlazi u Zagrebu od 1918. kao dnevnik pa onda kao tjednik. (sig. 85144).
  31. Nezavisnost izlazi u Bjelovaru od 1906. i u tom vremenu je glasilo Hrvatske zajednice za gradove Bjelovar, Križevac i okolice.
  32. Mato Sudeta je surađivao i u listu Demokrat kao glasilo mjesne organizacije Saveza hrvatskih obrtnika za pouku, obrt, gospodarstvo i javni život. U tom listu je objavio 28. III. 1920. članak u kojem brani poštnu inteligenciju. List je izlazio 1919. i 1920. godine.
  33. Slobodni dom, 6, II 1922. - 15. - R. Horvat, Komesar željezničke policije u Koprivnici. Purić je kasnije premješten u Prokuplje.
  34. Hrvatski državni arhiv, Ostavština Šurmin, kut. 21, sig. 347. Taj brat se zvao Ivan.
  35. Mate SUDETA, Erotika, Koprivnica 1922., str. 60-61.
  36. Zlata Sudeta rođ. Mihoković (Bjelovar, 2. XI 1892. - Zagreb, 29. III 1955) Otac Vladislav bio je učitelj u Mikleušu a majka Sofija rođ. Teuber iz Bjelovara. Završila je žensku učiteljsku školu u samostanu ss. milosrdnica u Zagrebu, a onda je služila u Bjelovaru, a poslije Koprivnice u Zagrebu. Zlata je dolazila već 1911. u Koprivnicu kod svećenika Gustava Mihokovića koji joj je bio stric. O domaćinskoj školi vidi: Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Vrbovečki župnik Stjepan Pavunić, Vrbovečki zbornik, Vrbovec, 1995, str. 76-87.
  37. Zlata je imala sestru Slavicu koja se udala za muzikologa Baranovića te Josipu koja se udala za Bernardiju. Brat Mišo bio je dirigent i nestao na kraju Drugog svjetskog rata.
  38. 1876. Deželić je objavio Hrvatsku kuharicu, čiji su tekst M. Sagrak i T. Boško 1976. iskoristili za novo izdanje, a 2001 je objavljen i Deželićev tekst iz 1876. Na osnovu ovog Marija Kumičić je objavila 1908. u izdanju Hartmana drugo izdanje Nove zagrebačke kuharice koja je rađena po knjizi Austrijanke Katarine Prato. (Graz, 1818. - Graz, 1897.), a 1911. u tiskari Vinka Vošickog u Koprivnici izdaje modni list Zoru. Potreba za kuharicama uočena je i tijekom Prvog svjetskog rata pa je nepoznata autorica objavila Koch-Rezepte Roten Kreuz Spitaales in den Kriegsjahren 1914.-1916. (Zagreb 1916.). Možda je autorica ovog rada upravo Evelina Deutsch (rođ. Zagreb, 19. I. 1866) , supruga tiskara Albrechta iz Bistre, koja je počela u Jutarnjem listu 1924. objavljivati svoje recepte te objavila i u cijelosti pod imenom Praktična kuharica (drugo izdanje izašlo u nakladi Tipografija d.d. 1926.) Međutim, zbog

- njemačkog prezimena autorice i niza recepata koji su podsjećali na nestalu Austro-ugarsku monarhiju ta kuharica nije prihvaćena. Nije mogla proći ni Velika građanska kuharica Zlate Sudete. Više uspjeha ima Mira Seifert, koja se udala za Vuka Vučetića Brinjskog postavši njegova druga žena nakon što je prva Elizabeta Rauch, kćer Pavla Raucha umrla 1917. godine (rođena 1891.), a koja je bila prijateljica Mire Seifert čiji je otac bio ing. kemije Adolf, te su možda Seifertica i Rauchovica išle zajedno u internat. Vuk Vučetić Brinjski bio je rodom iz Brinja i pripadnik ugledne krajiške obitelji. Mira Vučetić (1892.-1976.) je kroz 45 godina vladala suvereno izdavanjem knjiga za kućanstvo i kuhanje. Izašlo je do sada 27. izdanja Vučetićkine knjige, a prvo 1929. pod nazivom Najbolji savjetnik za kućanstvo, I (Zagreb 1929.), odnosno i s 28-im izdanjem koje je nedavno izašlo postala je, kako je to lijepo napisala dr. Nives Rittig "prva dama hrvatskog kuharstva, a Branimir Donat posvetio joj je i posebni esej. (Nives RITTIG, Švapski kulinarij- dodir tradicija u Hrvatskoj, Zagreb 2002., str. 34-37). Treba ukazati da je suprug Mire Vučetić bio generalni konzul u Trećem Reichu za vrijeme NDH, te je poslije rata živio u Semeringu.
39. Zanimljivo je da je prvo izdanje knjige Zlate Sudete nestalo iz Sveučilišne i nacionalne biblioteke u Zagrebu gdje je bila registrirana pod br. 49712, ali sam ju dobila na uvid od kolege Dražena Ernečića, kustosa Gradskog muzeja u Koprivnici, kojemu se na ovom mjestu najljepše zahvaljujem.
  40. Ovo drugo izdanje nalazi se u Nacionalnoj biblioteci pod br. 158071.
  41. Pri tome mislim na veze Podravine s Likom i Hrvatskim Primorjem, koje su ojačale vezama bana Pavla Raucha s tim područjima odnosno s obitelji Vučetić iz Brinja. To se svakako nastavilo i u kasnijem razdoblju.
  42. Opći upitnik Mate Sudete 22. lipnja 1949. (u vlasništvu obitelji).
  43. V. Tenžera je to odlično izrazio napisavši: "Malo je reći kako su se tu jedna sudbina i jedna pjesma podudarali, jer je to od početka bio projekt pjevanja kao projekt vlastite smrti". (Vjesnik, 13. IX 1983). Navedeno prema: Ivan PINTER, Bezdanost trubadura u trubaduru, U: Đuro Sudeta. Pjesnik i pripovjedač, Bjelovar-Zagreb 2005., 35.
  44. Dr. Rudolf Horvat je kritizirao grb nove jugoslavenske države pa je bio otpušten u travnju 1919. i nije dobio državnu službu do ožujka 1926. No i Đuro Sudeta je pak okrenuo jugoslavensku zastavu naopačke i tako dobio hrvatsku zastavu o čemu piše 18. VI. 1921. svom bratu Mati, pa je s time vjerojatno bio upoznat i tadanji ministar prosvjete Svetozar Pribičević koji je u to vrijeme stajao na pozicijama najkručeg centralizma. (SUDETA, Proza II, str. 150-151.) Očito je da su oba brata pristajala uz Ivana Lorkovića, koji je 1919. pokrenuo Hrvat i poticao djelovanje Hrvatske zajednice, odnosno nakon što je Radić priznao Vidovdanski ustav postaju pristaše Hrvatske federalističke seljačke stranke. 1922. počele su se obnavljati Hrvatske sokolske župe. Đuro Sudeta je sudjelovao na sletu koji je organizirao Pribičević kao ministar prosvjete do kraja 1922. i zajedno s kolegama okrenuo zastavu učinivši od jugoslavenske zastave hrvatsku trobojnicu. (I. PEJIĆ, str. 90.)
  45. Najpotpuniji životopis Đure Sudete izradila je Marica Cik Adaković u monografiji Hrvatski pjesnik Đuro Sudeta u Virju 1923.-1927., (Virje 2004.) koju je izdala Osnovna škola prof. Franje Viktora Šignjara u Virju s tiskarom "Horvat" iz Bjelovara, a uredio ga mr. Dražen Podravec.
  46. Ilija PEJIĆ, Pisma Đure Sudete. U: Đuro Sudeta, 2005, 89. Josip Vrana (Letičani kraj Bjelovara, 15. II. 1903. - Zagreb, 7. XI. 1991.) Ugledan paleoslavist koji je proučavao Miroslavljevo evanđelje i druge evanđelistare. poznati paleograf. No već 1923. Sudeta je zaboravio na nesporazume s Vranom pa mu predlaže zajedničko pokretanje lista u Tišlarovoj tiskari.
  47. Ivo HORVAT, Fragmenti pisma Đ. Sudete, Hrvatska prosvjeta, 11, 25. XI 1927.
  48. Naš list počinju izdavati Stjepan Bartol i Milko Tišlar 1923. i početkom 1925. mijenja ime u Podravec po želji Đure Sudete koji je list kupio. No uskoro je Sudeta obolio pa list mijenja ime u Svjetlost pa u Općinsku istinu. time da je 1. lipnja 1925. list prestao izlaziti.. Trebao je to biti list za Virje, Novigrad Podravski i Đurđevac. Milko Tišlar i Đuro Sudeta objavljivali su i humoristički list Čuča, pisan rukom..(Ivica TIŠLAR, Đuro Sudeta, novinar, humorist, ilustrator. U: Đuro Sudeta u Virju, ndj., 128..134)
  49. Policija se u Koprivnici u sve miješa, pa npr. koprivnička pošta nije isporučivala radničke novine adresatima. (Organizovani radnik, Zagreb, 18, 30. IV 1925., 2-3. - Što je sve moguće u Jugoslaviji).
  50. Vrlo je kvalitetna monografija Đuro Sudeta u Virju 1923.-1927.(ur. Dražen Podravec), Virje 2004. iz koje se zrcali virovska stvarnost u vrijeme Sudetina boravka. Sudeta je osjećajno doživljavao Virje. No isto tako i činjenično. U pismu Ivanki Vujčić-Laszowski 19. studenog 1926. daje istančanu sliku Virja, osuđujući tadanje prilike piše: "A Zagreb? Zar je Zagreb bolji? Ne! I on je tamna najtamnija provincija. Da je Tagore (Rabindranath Tagore koji je 1925. došao i u Zagreb i bio vrlo popularan. Primjedba MKD) bio u Virju, rekli bi mu naši ljudi: Čast tvom velikom radu i djelima, ali mi nemamo novca da ga damo za nekoliko pregršti nerazumljivih suglasnika i samoglasnika, dok se svaki dan, koji taj iz bijede ubija.... Zbilja je Zagreb u nekoj najzabitnijoj provinciji centralne Azije!" (D.ŠIMUNDŽA, n.dj, str. 269. - Faksimil Sudetinog pisma; I. PEJIĆ, n.dj., str. 95) Prvi puta je dao opis Virja 1924. u šaljivom listiću Čuča koji je izlazio kao prilog Našem listu.
  51. Učitelji su 1926. bili u Virju M. Josipović, M. Topolčić, D. Vučak, Z. Vučak, I. Šignjar, B. Sabolić, F. Jakubin i K. Kranjec.
  52. Odjekivanje Sudetine bolesti u pjesmi vrlo je stručno obradio Drago Šimundža u radu Bog u djelima hrvatskih pisaca. (Zagreb, 2005.), sv. II, str. 253-304.
  53. Liječen je u sanatoriju Topološćica u Sloveniji od srpnja 1925. do travnja 1926., da bi u međuvremenu dobio i otkaz te je 30. travnja 1926. operiran u Zakladnoj bolnici u Zagrebu i otpušten iz bolnice neizliječen te od tada pa do primitka u koprivničku bolnicu 24. veljače 1927. boravi u Staroj Plošćici.
  54. Mate Ujević (Krivodol, 13. VII. 1901. - Zagreb, 7. I. 1967). Ovaj poznati leksikograf uređivao je Luč i odličan omladinski časopis Mladost, a pisao je i kritike te se posebno bavio i Gradišćanskim Hrvatima. Objavio je 1928. roman Mladost Tome Ivića. Pokrenuo

- je 1939. izdavanje Hrvatske enciklopedije i bio urednik prvih pet svezaka, a M. Krleža je iskoristio njegovo znanje i sposobnosti te ga angažirao u Leksikografskom zavodu kao svog pomoćnika te je bio urednik Pomorske enciklopedije, i zamjenik glavnog urednika Enciklopedije Jugoslavije. Ujević je uvukao u leksikografsku struku i prof. dr. Ivo Horvata, kojemu je također Đuro Sudeta pisao više pisama (3. IX. 1924. iz Virju, 28. VI. 1926. iz stare Ploščice). Ivo Horvat (Ivanić Grad, 3. VI. 1906. - Zagreb, 30. IX. 1994). Bio je prvo učitelj pa je kasnije na Filozofskom fakultetu diplomirao hrvatski, povijest i njemački jezik. Bio je urednik u Hrvatskom biografsko-bibliografskom zavodu od 1941.-1945., uredivši dva sveska odličnog dječjeg leksikona Znanje i Radost, koji su 1945. bili zabranjeni, pa je 1945. poslan za profesora u Drniš i u Gospić, odnosno 1948. u Koprivnicu, gdje je predavao književnost u višim razredima gimnazije, da bi ga Krleža onda namjestio u svom zavodu kao urednika Bibliografije. I Ivo Horvat je bio pjesnik te je 1925. objavio zbirku pjesama Zvuci osame, a 1928. Riječi srca. Poput Mate Ujevića i Ivo Horvat bio je dobar prijatelj Đure Sudete, pa je i napisao "Intimne uspomene o pjesniku Đuri Sudeti" (Hrvatska prosvjeta, br. 5, 25. V 1927., str. 115.). a objavio je i fragmente iz pisama (Hrvatska prosvjeta, XIV, 11, 25. XI 1927., str. 246-248.)
55. Luč, 1924./25, br. 2-3.
  56. Đuro SUDETA, Proza II, Zagreb 1943. Pogovor Mate Ujevića "Đuro Sudeta", 309.
  57. Ivan Vlašićek rođen je u Virju 1879., a bio je ubijen od nepoznatih počinitelja u Požeškom Brestovcu 1935. godine. (Ivan SLIŠURIĆ, Osamljene staze Sudetine, - pjesnik i sudbina. Đuro Sudeta. Pjesnik i pripovjedač, n.dj., 50.)
  58. Svećenik Ivan Nepomuk Ježević je rođen u Hrvatskom Zagorju, ali je od 1882. do smrti 1938. službovao u Grubišnom Polju. Bio je pravaš i napisao je nekoliko knjiga. Nekoliko dana prije smrti Đuro Sudeta je stupio u franjevački red.
  59. Spomenica Hrvatsko pjevačko društvo Rusan u Virju povodom četrdeset-godišnjice osnutka i posvete barjaka 1884.-1924., Virje 1924. Tisak S. Bartol i drug. U Virju je Savez hrvatskih pjevačkih društva, a zapravo Rudolf Horvat organizirao veliki slet, a u Bjelovaru je podignuta ploča Ferdi Rusanu. na kući u kojoj je umro. (M. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Ferdo Rusan. Život i djelo. Bjelovar, 2004., 152-154.
  60. Ivan SLIŠURIĆ, Osamljene staze Sudetine - pjesnik i sudbina. U: Đuro Sudeta. Pjesnik i pripovjedač, str. 49.
  61. Diana ZALAR, Humoreske Đure Sudete, U: Đuro Sudeta. Pjesnik i pripovjedač, Bjelovar-Zagreb 2005., 74. (Objavljeno u Đ. SUDETA, Proza II, str. 92.) Ova humoreska objavljena je prvi puta u koprivničkom Hrvatskom narodu 1925. kojega je suradnik i urednik brat Đure Sudete Mate i Rudolf Žličar.
  62. U knjižici "Glas iz Groba" Mate Sudeta navodi na kraju da je Mate Ujević zabunom uvrstio ovu pripovijetku među djela Đure Sudete, pa je tako ostalo i do danas. Autorstvo potvrđuje i u Koprivničkim novinama, 14, 4. IX 1926. Inače Đuro i Mate Sudeta imali su vrlo sličan rukopis, kako piše Mate Ujević (Đuro SUDETA, Pjesme, II, Zagreb 1943, str. 230), a fantastične pripovijesti pisane su pod pseudonimima.
  63. I. HORVAT, Uspomena na pjesnika Sutona., Luč, 1932, br. 9-10; I. PEJIĆ, n.dj., 93.
  64. Naš list, 3, 2. II 1924, str. 8. Taj pametni vol kritizira politiku Nikole Pašića koji je dao Rijeku Talijanima i koji želi s tim "fašistima" uži trgovinski savez. (v. D. ZALAR, n.dj., 77-78, a uz analizu D. Zalar je objavila i čitav članak.)
  65. Koprivničke novine, 1, 3. I. 1926. Predsjednik Društva bio je R. Žličar.
  66. Iz autobiografije Đure Sudete vidi se da je držao predavanja učiteljima u Koprivnici i Križevcima. Jedno predavanje je imalo naslov Autoritet i omladina, a drugo Moderna škola rada. Pedagoške članke je objavljivao u Napretku, Hrvatskom učitelju, Novoj školi, Narodnoj prosvjeti i Jedinstvu, a pisao je ranije i u Luči, Hrvatskoj Prosvjeti i Vijencu.(Đuro Sudeta u Virju 1923.-1927., n.dj., str. 14-15l. Original te autobiografije čuva se u memorijalnoj galeriji Josip Turković u Virju).
  67. Isto. str. 15.
  68. Šimundža spominje knjigu pjesama Ovršje te zbirku Na dnu. (D. ŠIMUNDŽA, str. 278, 279, 293.). Na ovakav zaključak upućuju stihovi pjesme ispevane u Staroj Ploščici 30. srpnja 1926. kada pjesnik pjeva: "Čudit ću se da sam drukčije snio i da nisam znao ništa više!" Izvjesnu poruku daje i pjesma Život gdje Sudeta piše: Naš je život san bolesne mašte, U njemu prošlost naša trguje i čeka tešku i daleku smrt." (Isti, str. 296.). Ili pjesma Na rastanku koja ima stihove: Svega će nestati, I sve će prestati, Od sveg, što je bilo, Od sveg, što se htjelo. Ostat će samo opijelo. Šačica praha, sjenka bez daha, Križ i kamen, Posljednji znamen. (Isto, str. 296). Ako se to prihvati kao alegorija na političku situaciju hrvatske ugroženosti nakon što je i Stjepan Radić pokleknuo pred Vidovdanskim ustavom, tada je tekst razumljiviji.
  69. D. ERNEČIĆ, Uz 909-godišnjicu osnutka koprivničkog Sokola. Sokolska mogila. Spomenspis u zagrebačkoj mogili. Glas Podravine i Prigorja , 16. VIII 1996. Tekst Mate Sudete za mogilu nalazi se u fragmentima ostavštine Rudolfa Horvata u posjedu Mire Kolar koju sam dobila od Mladena Hrnčića.
  70. Hrvatski narod, 1924, br. 15.
  71. Domaće ognjište, 1926, br. 1.
  72. Koprivničke novine,, 1926, br. 12.
  73. Koprivničke novine, 10, 7. III 1926.
  74. Koprivničke novine, br. 1 od 3. I 1926. i br. 33 od 22. VIII 1926. kada se potpisuje kao Estote Sunto.
  75. Podravske novine, 1932, br. 14-16., od 9. IV do 23. IV 1932. Zahvaljujući Mati podignuti su i nadgrobni spomenici Đuri Sudeti i Đuri Esteru, koji su ustvari spomenici blizanci podignuti troškom Hrvatskog učiteljskog društva u Koprivnici i koji i danas predstavljaju mjesto poklonstva pjesnika i komediografa.
  76. Koprivničke novine, 1926, br. 33.

77. Koprivničke novine, 1927, 8. X 1927.
78. Domaće ognjište, 1927, br. 9. .
79. Domaće ognjište, 1927, 2. IV. . .
80. Domaće ognjište, 1927, br. 12.
81. Koprivnički Hrvat, 1929, br. 16.
82. Winnetou, Nasljednici Winnetoua, Blago u Srebrnom jezeru itd.
83. Dovoljno je usporediti djela Antuna Cuvaja Građa za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas, sv. 1-5, Zagreb 1907-1912., i dopunjeno izdanje, sv. 1-11, Zagreb 1910-1913, pa da se vidi da Mate Sudeta slijedi trag prvog pisca povijesti školstva..
84. Za razliku od brojnih članaka koje ne potpisuje, članke iz povijesti školstva Mate Sudeta potpisuje. To su ovi: "Kratak prikaz o životu i radu koprivničkog učitelja Đure Estera," Koprivničke novine, 1926, br. 1; "Iz povijesti koprivničke škole," Koprivničke novine, 1926, br. 33. (Potpisan i pseudonimom Estute Sunto); "35 godina učiteljskog društva u Koprivnici" (Koprivničke novine, 40, 28. V 1927; "Povijesni podaci o postanku i razvoju osnovnog školstva u Koprivnici" Podravske novine, 1931, br. 17-28, 30-35, 51; 1932, br. 1, 3, 4, 7, 8, 10, 12, 13, 14.; "Cjuro Ester", Podravske novine, 1932, br. 14-16.; "Građa za povijest osnovnih škola sreza Koprivnica" Podravske novine, 1932, br. 21, 26, 2k7, 34, 36, 38, 41, 47, 48.;
85. Opći upitnik Mate Sudete od 22. VI 1949. (u vlasništvu obitelji).
86. Ž. KRUŠELJ, n.dj., str. 127. - Slika Mate Sudete kako čita pozdrav kralju.
87. Krešimir NEMEC, Mor Đure Sudete, U: Đuro Sudeta. Pjesnik i pripovjedač. Bjelovar - Zagreb 2005, 66.
88. Đuro Sudeta je u tome doista i uspio i ušao je u 100 djela hrvatske književnosti.
89. Josip Cvrtila (Jastregarsko, 1896. - Buenos Aires, 1966.) završio je učiteljsku školu u Zagrebu 1915. i službovao u raznim mjestima a od 1927. do 1937. i u Bjelovaru kada odlazi u Zagreb. Bio je dječji pisac, a knjiga Ivanjska noć (1922) izašla mu je u četiri izdanja. Bio je prijatelj Đure Sudete.
90. Đuro Sudeta u Virju, n.dj, 153. - Sjećanja brata Mate.
91. Pismo Đure Sudete Cvrtili 29. XII 1926. (Đuro Sudeta u Virju 1923.-1927.,n.dj., 149-150.)
92. I. PEJIĆ, n.dj., 91.
93. Jutarnji list, 10. V 1927. ; Đuro Sudeta u Virju, n.dj., 159.
94. Koprivničke novine, 39, 21. V i 42, 10. VI 1927. Muzej grada Koprivnice i danas svake godine ukrasuje ta dva groba cvijećem. Ž. Krušelj objavio je sliku otkrića jednog od ova dva spomenika, vjerojatno Đure Sudete. (Ž. KRUŠELJ, n.dj., str. 129.)
95. Hrvatska prosvjeta je posvetila Sudeti br. 11 iz 1927. godine, što je bilo neobično brza reakcija s obzirom na tadanje kulturne i prosvjetne prilike.
96. Hrvatska prosvjeta, 11, 25. XI 1927., str. 236.(Prema: Dr. sci. Stjepan Hranjec, Sudetin Bog. U: Đuro Sudeta pjesnik i pripovjedač, Bjelovar - Zagreb 2005, str. 19. - iz rukopisne ostavštine Mate Sudete koja se čuva kod Sudetine unuke Miljenke Pečić.) U Hrvatskoj prosvjeti pisao je i Josip Bogner o "Lirici sutona" (Hrvatska revija, 1929, br. 8.)
97. Ilija Jakovljević (Mostar, 1898. - Zagreb, 1948.) bio je pravnik i društveno angažirani pisac. Već kao gimnazijalac prišao je katoličkom pokretu, smatrajući da se u književnom stvaranju trebaju spojiti katoličko nadahnuće i umjetničke vrijednost. Bio je od 1923. pristaša Hrvatskog orlovske saveza, a za diktature približio se kao i Mato Sudeta Hrvatskoj seljačkoj stranci. Bio zatvaran od ustaša. G. 1943. odlazi u partizane te je do 1948. bio na liniji KPJ da bi tada bio uhićen radi suradnje s HSS-om. Mnogo pisao, među ostalim i pjesme.
98. Opći upitnik Mate Sudete od 22. VI. 1949.
99. Objavljena u osječkoj Luči 1919. godine.
100. Odmah po izlasku prikaze Mora napisali su Mate Ujević, Ivo Kozarčanin i Gustav Krklec.
101. Veliku zaslugu za podizanje nove ploče, a i izdavanje monografije o Sudeti imade upravitelj škole u Virju mr. Dražen Podravec danas i općinski načelnik.
102. Spomenica Mate Sudete koju je započeo 1956. poznati urednik Svetojeronimskih izdanja dr. Ivo Andrić. Čuva ju obitelj Sudeta-Pekić.
103. Za vrijeme diktature Kazimir Sabol je premješten u Ostrnu, ali ga je Mate Sudeta u vrijeme dok je radio u Ministarstvu ponovno vratio u Koprivnicu, gdje je imao kuću i posjed, kao i Mariju Žličar iz Jošana na Udbinskom polju.
104. Akcija izdavanja Almanaha Koprivnica može se pratiti preko časopisa Domaće ognjište koji izdaje Vinko Vošički i traje od 20. studenog 1926. do 23. srpnja 1927. kada na vlast u osječkoj oblasti dolazi veliki župan koji u prvom redu stavlja tisak pod svoju kontrolu. Od Sudetine zamisli 1924. ipak je bilo nešto bolje. Kao prva knjiga izašla je 1924. Lirika, a druga su trebali biti Pučki igrokazi Franje Šignjara, zatim Pripovijesti Ivana Vlašička, a bila je planirana i Velika istorija Virja od dr. Franje Fanceva, Šignjara i Vlašička u Sudetinoj redakciji. (I. Horvat, Uspomena na pjesnika sutona, n.dj,)
105. Ovi su članci izlazili od ožujka do lipnja 1930. godine, što znači da je Rudolf Horvat otvorio interes za povijest. Pisao je o povijesti Rasinje, o obnovljenoj župi u Molvama 1665., o imovini župne crkve u Koprivnici 1661. godine, o Bregima, kako je od Komarnice postao Novigrad itd. O vezama Horvata i Koprivnice vidjeti rad M. Kolar-Dimitrijević, Povjesničar Rudolf Horvat i koprivnička Podravina, Podravski zbornik, 293-94, Koprivnica, 1994., str. 29-42.
106. Opći upitnik Mate Sudete od 22. VI 1949. (u vlasništvu obitelji Sudeta).
107. Pismo Mate Sudete beogradskom župniku dru Petliću 1. prosinca 1938. (Dosije Mate Sudete pod naslovom "Sudetin rad i borba

- protiv korupcije", dosije u pohrani kod obitelji Sudeta.)
108. Prilog 105 obrani Mate Sudete pred Okružnim sudom 1946. (Ostavština Mate Sudete)
  109. Ilija PEJIĆ, Bibliografija. A. Izdanja djela Đure Sudete. B. Važnija literatura o Đuri Sudeti. U: Đuro Sudeta. Pjesnik i pripovjedač, Bjelovar-Zagreb 2005. str. 103-111. To je najpotpunija bibliografija Đure Sudete koja je izrađivana dulje vrijeme.
  110. Đuro Sudeta u Virju, n.dj, 160-167. Kamilo Križanić (Petrinja, 1908. - Zagreb, 1975.) bio je pedagog i socijalni pisac. Objavio je u Virju 1941. pjesničku zbirku Na pragu ljepote. Bio je pisac katoličke evokacije.
  111. MILIČEVIĆ, 25 godina od smrti Đure Sudete, Krugovi, 1952., br. 2.
  112. Dubravko JELČIĆ, Poezije Đure Sudete, Izraz, Sarajevo 1963., br. 1.; Vlatko PAVLETIĆ, Đuro Sudeta, Republika, Zagreb 1963., br. 11.
  113. S. HRANJEC, n.dj., 19. - rukopis Mate Sudete. neobjavljeno. U 1966. Saša Vereš napisao je predgovor 109 knjizi Pola stoljeća hrvatske književnosti dajući osvrt na Sudetu, Vlasisavljevića i Šopa.
  114. Đuro Sudeta u sjećanju brata Mate. Razgovor vodio Žarko Bezić. Glas koncila, 22. V 1977., str. 13.
  115. Objavljivao je pod pseudonimom Božidar Matić poslije rata (Zagorski kalendar za 1969, str. 111. Nepoznati kajkavski pjesnik Milan Krmpotić iz Koprivnice), zatim pod imenom Marijan Ilovsky (Zagorski godišnjak za 1970., str. 54. - Stogodišnjica rođenja Đure Prejca skladatelja popularne pjesme Vu plavem trnaci). Mnoge je članke potpisivao samo inicijalima M.S. Za ove podatke zahvaljujem gđi Miljenki Pekić i Mladenu Sudeti.
  116. Na početku Drugog svjetskog rata Beograd je bio bombardiran pa su tom prilikom propali i fondovi Ministarstva prosvjete.